

L'ARTICLE.  
ASPECTES  
COL.LOQUIALS  
I DIALECTALS

*Per Josep Maria Bosch*

**2**

## ARTICLE, CONCEPTE I FUNCIÓ

**E**ls articles són partícules d'existència irregular. Hi ha llengües que no els usen perquè tenen els mots ben fixats per la pròpia terminació, de manera que amb una declinació complexa queden concretats i dibuixats en gènere, nombre, cas i persona: és el que li passa al llatí clàssic. En canvi, les llengües romàniques, com el francès, el castellà o el català, usen l'article a tall de morfema del substantiu, ja que marquen gènere i nombre, de manera que article i substantiu han de concordar perfectament. Moltes vegades és l'article la partícula que informa d'aquestes circumstàncies: la paraula *afores* podria ser femenina com *tisores*, però l'article masculí *els* ja ens indica d'entrada el masculí. En les paraules de significació distinta segons el gènere, l'article concreta aquesta significació. En el cas de paraules que no varien de plural a singular també és l'article l'encarregat de concretar el nombre:

*els afores      el/la front      la remor      el fervor      el/la gimnasta      el/els dilluns*

Això no exclou que les relacions sintagmàtiques entre les paraules estableixin també per via de concordança el gènere i el nombre, sense intervenció de l'article:

*tenim temps difícils*

L'article és una categoria gramatical sense significació lèxica que intervé per presentar el substantiu i actua sintàcticament com a determinant; per això sempre es col·loca davant del nom, de manera que el precedeix en la relació sintagmàtica que prenen les paraules en virtut de la seva ordenació en el discurs.

*la mare                                  el repòs                                  en Robert                                  na Rosa*

## ETIMOLOGIA

L'article no va aparèixer fins a la implantació de les llengües romàniques. Els primers vestigis de l'article sembla que són del segle VIII i etimològicament procedeixen de pronoms demostratius o personals relaxats que han perdut la possibilitat de substituir el substantiu i han acabat fent-li de mers acompanyats o determinants. Per això les formes de l'article determinat i les formes del pronom feble determinat de tercera persona coincideixen gairebé del tot.

Els demostratius del llatí vulgar que donen lloc a l'article català són *IPSU*, *IPSA* i *ILLU*, *ILLA*. El que deriva d'*IPSU*, *IPSA* és l'anomenat article salat: *es*, *sa*, *ets*, *ses*, *so*, *sos*, etc. amb les varietats que origina l'assimilació de l'article al so amb què comença la paraula determinada (*et*, *er*, *set*... per exemple, *et joves*) i amb els fenòmens d'apòstrof (*s'homo*) i de contracció (*des*) que li són propis. El topònim Sant Joan Despí, per exemple, procedeix de la contracció de l'article salat (*Sant Joan des pi*). L'arcaisme *sendemà*, encara vigent a la nostra comarca, és la paraula *endemà* amb article salat.

Els articles salats s'usen a Catalunya en el parlar de la Costa Brava, des de Begur fins a Blanes, però més coneguda és la utilització de l'article salat a les Balears, on és molt característic i des d'on s'ha popularitzat com a aspecte xocant dels illencs, cosa que no significa que l'article salat s'escampi més enllà de l'àmbit que li és propi.

L'article derivat d'*ILLU*, *ILLA*, *ILLOS*, *ILLAS* dona lloc als articles determinats *lo*, *la*, *los*, *les*, que també es contrauen (*del*, *pel*) i s'apostrofen (*l'hora*). Hi ha també una utilització etimològica inicial de l'article *el*, *els*, que deriva d'*ILLE*, *ILLOS*.

## LES FRASES REVERSIBLES

Actualment les partícules *un, una, uns, unes* no són considerades com a articles sinó com a determinants quantificadors, contràriament al que es deia abans a les classes de gramàtica: *tinc una son que no hi veig* és una frase en què el determinant *una* indica una quantitat indefinida que l'oració subordinada *no hi veig* ajuda a magnificar. A *veig una mosca*, el determinant és numeral.

Hi ha frases copulatives que podem anomenar *reversibles* perquè permeten l'intercanvi entre subjecte i atribut sense que aquest intercanvi n'alteri gens el significat: *l'autopista és el camí, el camí és l'autopista, el Joan és el pare, el pare és el Joan*.

En aquesta classe de frases la utilització dels determinants quantificadors impedeix la reversibilitat ja que contenen una càrrega significativa pròpia de llur condició de quantificadors: *el tornavís és un instrument, un instrument és el tornavís* no són reversibles perquè no diuen el mateix. El determinant *un* no es limita a presentar, com fa l'article, sinó que a més a més aporta significació. Les oracions reversibles són, en el fons, parelles de sinònims proporcionats per la subjectivitat que els parlants expressen amb una construcció sintàctica copulativa.

Si enmig d'una conversa algú ens ensenya una fotografia d'una casa i diu *aquesta casa és la casa* (la casa de què parlem), veiem que això també és una oració reversible: *la casa és aquesta casa*. Amb els demostratius també podem construir frases reversibles perquè el demostratiu és la categoria gramatical més atansada a l'article. Ja hem vist que els articles vénen dels demostratius i en el fons encara conserven entre si aquella consanguinitat que ja sabem. El fenomen de la reversibilitat ens permet afirmar que *un, una, uns, unes*, procedents del numeral llatí *UNU*, no són articles, cosa que ja té present la moderna gramàtica, encara que alguns llibres no prenguin partit per aquesta evidència.

## ARTICLES PERSONALS

En català hi ha dues classes d'articles: els determinats suara esmentats i els personals. Els articles personals determinen un nom personal i són *En, Na, el, la*, (*la Rosa, En Joan*) amb les variants col.loquials o més familiars *en, na* (minúscula) i amb totes les possibilitats d'apòstrof i de contracció pròpies de l'article en català (*cal, ca la, can, can na*): *ca N'Alzina, ca l'oncle, cal Soques, els Omells de Na Gaia*. La procedència d'aquests articles *En/en, Na/na* és medieval i té una vigència irregular. Mentre que a les illes els usen amb naturalitat en ambdós gèneres, el dialecte central en fa servir només la forma masculina. A Ponent no s'usa actualment altra cosa que els articles personals *el, la*, encara que en escrits literaris i en citacions d'actes oficials les persones citades portin l'encapçalament *En/Na*. Aquests articles, escrits en majúscula, equivalen al tractament *Don, Doña* castellà, però no són obligatoris de posar ni obeeixen a una norma estricta d'ús.

## L'ARTICLE ARCAIC

L'article masculí de la llengua catalana havia tingut des de sempre la forma *lo* (plural, *los*) compartida amb la forma *el* (plural, *els*), com mostren els textos medievals. Tanmateix la utilització de l'article *lo* sembla que era més estesa i freqüent. L'article es veu afectat per un fenomen fonètic propi de la llengua catalana, com és l'elisió de vocals inicials i finals de paraules en contacte. El cas d'elisió que lliga un article amb la paraula precedent per pèrdua de vocal del mateix article s'anomena enclisi: *agafa'l nen* (escrit *agafa el nen*). L'enclisi és un fenomen intermedi en el pas de *lo* a *el*: *lo nen / afaga'l nen / el nen*. Aquest fenomen va portar la generalització de l'article *el*, corresponent a l'ús normatiu actual, però determinades zones de parla més conservadora i menys sotmesa a les incidències dels canvis socials i econòmics van mantenir *lo*. És el cas de l'àrea que «comprendria bàsicament les actuals comarques del Segrià, l'Urgell, el Pla d'Urgell i bona part de les Garrigues, de la Noguera i del Baix Cinca. És a dir, ja ho

veieu: *el pla* —els plans de Lleida i de l'Urgell» (Turull, 1990, 201).

La utilització col.loquial de l'article arcaic no s'ha de considerar com a incorrecta, sinó com un romanent de la llengua antiga. Ara bé, hi ha tot un ventall de problemes a l'hora de la utilització de l'article *lo* en l'expressió literària i culta, ja que aquesta expressió demana l'ús del català estàndard com a vehicle vàlid per a tot el domini lingüístic. Cal dir que totes les llengües en el registre estàndard han de tenir cohesió expressiva perquè esdevinguin un autèntic model unitari i, per tant, amb poder suficient per fer front a les dissensions que l'ús de tota llengua provoca. Això no és obstacle suficient perquè no es pugui usar aquest article arcaic en un nivell d'expressió literària, però cal servir la coherència de no barrejar article arcaic i normatiu.

L'article *lo* no es pot confondre amb el pronom feble de tercera persona que té idèntica forma (plural, *los*) i és vigent a tot el domini: *agafa un pot i mira d'obrir-lo*. Com podeu veure, aquest pronom apareix darrera de verb que no acaba en vocal. En realitat, article i pronom feble de tercera persona provenen etimològicament dels mateixos demostratius llatins, ja esmentats, i per això coincideixen actualment. Ara bé: la consideració d'arcaic que a la major part del domini té l'article *lo* fa que hom rebutgi sovint construccions normatives com ara *dur-lo a passeig, considerar-los com a bons*, per simple aprensió.

## ABSTRACCIÓ I INTENSITAT

El castellà té una partícula pròpia per a l'article neutre. Les altres llengües romàniques usen el mateix signe per a l'article neutre i per a l'article masculí.

*mira el que fas.*

*mira lo que haces.*

«*Il n'y a point d'effet sans cause, répondit modestement Candide, tout est enchainé nécessairement, et arrangé pour le mieux.*».

a) L'article neutre en castellà té un alt rendiment que li permet de fer funcions d'abstracció (*lo bueno, si breve, dos veces bueno*) i d'intensitat (*piensa en lo bonito que es* → *piensa cuan bonito es*) que no es poden traduir al català amb el sol ús de l'article: *el que és bo..., allò que és bo..., les coses bones..., etc.* i *pensa si n'és de bonic*, per exemple.

b) El cas de l'article neutre pròpiament dit de la llengua catalana apareix amb el relatiu sense antecedent (oracions substantives de relatiu): *el que compta és la voluntat, no em diguis el que he de fer, tinc més del que vull.*

c) També és neutre aquell article que determina un adjectiu substantivat o acompanya un relatiu substantivat implícit: *ara ve el més difícil, m'agrada el dolç (m'agrada el que és dolç).*

Fora de l'àmbit dialectal que especificarem, en cap cas la traducció de l'article neutre castellà es pot fer de manera servil amb l'ús de la forma *lo*. En comptes d'una incorrecció morfològica fóra un castellanisme flagrant, i amb més motiu hem de vigilar si tenim present la utilització freqüent de l'article neutre en castellà i l'alt rendiment que aquesta llengua n'extreu, com ja hem dit.

Bé que alguns casos d'article neutre són traduïbles (*el bo del cas és que no se n'adona*) amb el valor intacte, els límits d'aquesta traducció són imprecisos i hi topem sovint: *el del pare ja ho mirarem demà* (amb un article que vol ser neutre, *lo del padre.../lo que le pasa al padre...).*

L'article masculí arcaic ens permet, en el nostre dialecte, una utilització més còmoda i relaxada de l'article neutre dels casos *b* i *c*. És innegable que el veïnatge del castellà pesa com una llosa i provoca un ús abusiu de l'article neutre ja que altres llengües romàniques l'usen amb una gasiveria que es fa notòria a l'hora de traduir-les. Nosaltres l'aboquem a mans besades i en realitat hi ha fórmules i perífrasis genuïnes que el substituirien amb comoditat. Vist així, el que podem fer és alegrar-nos que l'article arcaic *lo*, masculí i neutre, ens estalviï maldecaps i reticències a l'hora de dir:

1. *lo bo és que ara plou*

2. *lo que vull és que hi vagis*
3. *lo del pare ja ho mirarem demà*
4. *digues lo que penses*
5. *lo corrent és que a l'hivern faci fred (lo que és corrent...)*

La pura abstracció també té al nostre dialecte possibilitats de ser determinada així:

1. *això és lo més adequat*
2. *lo de Preixana ja ho farem quan ens avisin*
3. *sempre diu lo mateix*

De totes maneres, en molts casos d'abstracció (tots els que en català estàndard no permeten la simple traducció de l'article) i en tots els d'intensitat ens hem d'ajustar a allò que disposa la normativa general i a les construccions genuïnes, ja que no podem, per molt article arcaic que tinguem, dir amb castissa tradició castellana:

1. *mira lo gran que és (mira que gran (que) és / mira si n'és de gran / mira que gran)*
2. *lo millor és que ho facis ara (és millor que ho facis ara)*
3. *lo cert és que no n'hi ha (el que és cert és que no n'hi ha)*
4. *pensa lo malament que ho has fet (pensa si ho has fet de malament)*
5. *de lo contrari (si no, altrament)*
6. *no t'ho puc fer per lo molt que t'estimo (no t'ho puc fer perquè t'estimo molt)*
7. *no m'expliquis lo bo que seria començar les vacances demà (no m'expliquis si en/com seria de bo començar les vacances demà)*

#### **BIBLIOGRAFIA**

- BADIA MARGARIT, Antonio: *Gramática catalana*, 2 vols., Madrid, Gredos, 1980 (2a reimpr.).  
 Id.: *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre, 1981.  
 FABRA, Pompeu: *Gramàtica catalana*, Barcelona, Teide, 1969.  
 PITARCH, Vicent: *Curs de llengua catalana*, València, Tres i Quatre, 1981.  
 SOLÀ, Joan: *Estudis de sintaxi catalana*, vol. 1, Barcelona, Edicions 62, 1980.  
 TURULL, Albert: «Notes sobre el lleidatà», dins *ILERDA*, núm. XLVIII, 1990.  
 VENY I CLAR, Joan: *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1978.  
 Id.: *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1982.